

BEATA STYPUŁKOWSKA
CZĘSTOCHOWA

PATRIARCHOWIE W SZKOLNEJ KATECHEZIE BIBLIJNEJ

1. Uwagi wstępne

Biblijna lekcja religii ma za zadanie zapoznać uczniów z żywym Słowem Boga, które domaga się od słuchaczy odpowiedzi. Struktura katechezy antropologiczno-kerymatycznej wyraźnie przedstawia Boże wezwanie (człon drugi katechezy) i zachęca uczniów do dania pozytywnej odpowiedzi Bogu (człon trzeci katechezy)¹.

Oprócz tego ważnego zadania katecheza biblijna winna wdrożyć uczniów w umiejętność interpretacji tekstów biblijnych na poziomie podstawowym. Poziom ten jest właściwy dla dorosłego chrześcijanina. Katecheza biblijna powinna zabezpieczyć uczniów przed fundamentalizmem biblijnym oraz wskazać na pomoce biblijne, które pomagają w dokonywaniu właściwej interpretacji. Do tych pomocy należą komentarze i przypisy w krytycznych wydaniach Pisma Świętego a także różnego rodzaju wprowadzenia i komentarze do poszczególnych ksiąg, słowniki biblijne, introdukcje i atlasy. Pomocny w czytaniu i komentowaniu Pisma Świętego jest również Internet.

Omawianie historii patriarchów ma duże znaczenie, ponieważ sposób w jaki to się czyni może wpłynąć na takie nastawienie do tekstów biblijnych, które później będzie zmienił². Tradycje o patriarchach są mocno zakorzenione w historii³, choć nie ma dokumentów historycznych współczesnych opisywanym wydarzeniom⁴. Dla potrzeb katechezy biblijnej nie trzeba wnikać w skomplikowaną problematykę relacji tradycji ustnych ze źródłami później spisanyymi. W katechezie ukazujemy patriarchów jako historyczne postaci, o których mowa w tekstach biblijnych. Opowiadania o patriarchach wchodzi w skład większej części Księgi Rodzaju, na któ-

¹ A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 76-84.

² A. Läpple, *Od egzegezy do katechezy. Stary Testament*, przeł. B. Białecki, Warszawa 1086, s. 93.

³ J. Bright, *Historia Izraela*, przeł. J. Radożycki, Warszawa 1994, s. 77-104; P. Kyle McCarter, *Okres patriarchów. Abraham, Izaak i Jakub*, w: *Starożytny Izrael. Od czasów Abrahama do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian*, pr. zbior., przeł. W. Chrostowski, Warszawa 1994, s. 23-59..

⁴ J. Bright, *Historia Izraela*, dz. cyt., s. 67-77.

rażą składają się opowiadania o początkach (prehistoria biblijna, Rdz 1-11) i historia patriarchów (Rdz 12-50). Kontakt uczniów z Rdz jest to w dużej mierze spotkanie z patriarchami. Na poziomie katechezy ponadgimnazjalnej winno to być całościowe zapoznanie się z tymi relacjami. W obecnej *Podstawie programowej katechezy* wprowadzić nie przewidziano w szkole ponadgimnazjalnej historii biblijnej⁵, ale wydaje się, że to powinno się zmienić. Na wcześniejszych etapach edukacyjnych możliwe jest zapoznawanie się z historią o patriarchach w sposób egzemplaryczny. Katecheta winien pamiętać, że historia patriarchów, jaką mamy obecnie w Rdz jest produktem trwającego setki lat formowania się opowiadań w postaci pisemnej. Jest to niezwykle skomplikowany twór literacki o wielu różnych warstwach, odległych od siebie nie tylko pod względem czasowym, ale i teologicznym⁶. Należy mieć to na uwadze przywołując historię Abrahama, Izaaka, Jakuba i jego synów. Deuteronomista pozostawi wyznanie: „Ojciec mój, Aramejczyk⁷ błędzący⁸, zstąpił do Egiptu, przybył tam w niewielkiej liczbie ludzi i tam się rozrósł w naród ogromny, silny i liczny” (Pwt 26, 5b). W tym wyznaniu wiary (w. 5-9) streszcza się historię zbawienia, której centrum jest uwolnienie z Egiptu. Te same elementy znajdują się w innych wyznaniach, np. Pwt 6, 20-23; oraz poszerzone w Joz 24, 1-13 i Ne 9, 7-25⁹. Dzieje patriarchów poprzedzają osiedlenie się Izraelitów w Egipcie. Jest to wielki i ważny temat w historii zbawienia podejmowany w katechezie szkolnej.

2. Ważne wydarzenia z życia Abrahama

Postać Abrahama winna być ukazana na wszystkich etapach katechezy szkolnej, jednakże w różnym natężeniu. Dzieje Abrahama, w które wpleciona jest także historia Izaaka obejmuje Rdz 12, 1 – 25, 18. Biblia Tysiąclecia dzieli historię Abrahama na mniejsze fragmenty, które przez tłumaczy zostały następująco zatytułowane¹⁰: Bóg powołuje Abrama (Rdz 12, 1-8), Abram w Egipcie. Zabranie Saraj na dwór faraona

⁵ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 70-102.

⁶ A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii. Wprowadzenie do lektury Pisma Świętego*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1983, s. 160, J. Lemański, *Pięćoksiąg dzisiaj*, Kielce 2002, s. 196-200.

⁷ Przypis do tego wersetu w Biblii Tysiąclecia: „Abraham był z pochodzenia Aramejczykiem (por. Joz 24, 2). Język hebrajski przyjęli potomkowie od otoczenia”. Izraelici, potomkowie Abrahama z Ur byli Aramejczykami (por. Rdz 31, 24). Ich późniejsza odrębność szczepowa i językowa od Aramejczyków była wynikiem długiego procesu ewolucyjnego, w którym pobyt w Egipcie odegrał decydującą rolę – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami komentarzami*, tom pierwszy, Poznań 1991, s. 341.

⁸ Tak występuje w starszych tłumaczeniach Biblii Tysiąclecia i w Liturgii godzin. W wydaniu piątym Biblii Tysiąclecia werset ten przetłumaczono „ojciec mój, tułacz Aramejczyk”; w Biblii Poznańskiej: „mój ojciec był Aramejczykiem-koczownikiem”.

⁹ *Biblia Jerozolimska*, wyd. pierwsze, Poznań 2006, s. 218.

¹⁰ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów tyńskich. Wydanie piąte, Poznań 2000.

(Rdz 12, 9-20), Abram rozstaje się z Lotem (Rdz 13, 1-18), Wyprawa wojenna królów mezopotamskich (Rdz 14, 1-24), Zapowiedź liczego potomstwa i przymierze (Rdz 15, 1-21), Pierworodny syn Abrama – Izmael (Rdz 16, 1-16), Przymierze Boga z Abramem – obrzezanie (Rdz 17, 1-27), Bóg w gościnie u Abrahama (Rdz 18, 1-33), Zniszczenie Sodomy i Gomory (Rdz 19, 1-29), Występek córek Lota (Rdz 19, 30-38), Abraham w Gerarze (Rdz 20, 1-18), Narodziny Izaaka. Oddalenie Izmaela (Rdz 21, 1-21), Przymierze Abrahama z Abimelekiem (Rdz 21, 22-34), Moria (Rdz 22, 1-19), Potomkowie Nachora (Rdz 22, 20-24), Śmierć i pogrzeb Sary (Rdz 23, 1-20), Rebeka żoną Izaaka (Rdz 24, 1-67), Potomkowie Abrahama i Ketury. Śmierć Abrahama (Rdz 25, 1-18). Niektóre z tych fragmentów nie odnoszą się wprost do Abrahama (Zniszczenie Sodomy i Gomory, Występek córek Lota, Potomkowie Nachora czy Rebeka żoną Izaaka) i chociaż są umieszczone w kompleksie fragmentów o Abrahamie, można je w katechezie opuścić.

Podstawowym tekstem w historii Abrahama jest perykopa o powołaniu. Od Abrahama bowiem zaczyna się dialog między Bogiem a człowiekiem, który odtąd jest widoczny na kartach Pisma Świętego. Jest on wzorem człowieka powołanego przez Boga¹¹. Struktura katechezy antropologiczno-kerygmaticznej ułatwia ukazanie tego rysu: Bóg mówi a człowiek odpowiada. Dlatego też na wszystkich etapach edukacyjnych winien być omawiany ten fragment. Powołanie Abrahama związane jest z udzieleniem mu obietnicy: „Uczynię bowiem z ciebie wielki naród, będę ci błogosławił i twoje imię rozślą: staniesz się błogosławieństwem. Będę błogosławił tym, którzy ciebie błogosławić będą, a tym, którzy tobie będą złorzeczyli, i ja będę złorzeczył. Przez ciebie będą otrzymywały błogosławieństwo ludy całej ziemi” (Rdz 12, 2-3).

W katechezie biblijnej ważne jest osadzenie w historii postaci Abrahama przez zapoznanie uczniów z wiadomościami o jego ojczyźnie i wędrówkach¹². Pomocne w tym będzie posługiwanie się mapami biblijnymi i szkicami na tablicy i w zeszytach ucznia¹³. Dlatego też systematyczny przekaz historii o Abrahamie może mieć miejsce w starszych klasach szkoły podstawowej, w których uczniowie na lekcji geografii i historii mają kontakt z mapami fizycznymi, politycznymi i historycznymi.

Opowiadanie o ofierze Abrahama stanowi integralną część cyklu narracyjnego o Abrahamie¹⁴. Składają się nań podania, które pozostają w widocznym paralelizmie między sobą. Między narracją w Rdz 22,1-19 a opowiadaniem na początku cyklu

¹¹ A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, dz. cyt., s. 175-176.

¹² Oczywiście należy pamiętać, o czym była mowa wcześniej, że mamy tutaj do czynienia z historią biblijną. W starotestamentalnych opowiadaniach o patriarchach nie znajdziemy wierniej relacji o wydarzeniach, lecz przekaz o faktach historycznych w wyborze i interpretacji doświadczenia wtórnego, które pochodzi ze znacznie późniejszego okresu formowania się biblijnych ksiąg – A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, dz. cyt., s. 157.

¹³ A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, dz. cyt., s. 180.

¹⁴ G. Rendshurg, *The Redaction of Genesis*, Winona Lake 1986, s. 27-52.

(Rdz 12, 14) da się zauważyć bardzo wyraźne podobieństwo dotyczące zagadnienia wiary Abrahama. Wiara ta polega na posłuszeństwie słowu Bożemu¹⁵. Na to należy położyć nacisk w przekazie katechezy biblijnej.

Między tymi relacjami umieszczone są perykopy, w których ukazane są różne aspekty wiary Abrahama, a które zgodnie z zamysłem redaktora cyklu poprzedzają rozdział 22. Do tych perykop należy m.in. obietnica syna Izaaka dana Abrahamowi podczas zawarcia przymierza, ukazanie się Pana Abrahamowi pod dębami Mamre, dialog Abrahama z Bogiem na temat ocalenia Sodomy i Gomory, wydarzenia w Gerarze. Wiara Abrahama nie jest rzeczywistością statyczną, ale dynamiczną. Podczas zawarcia przymierza Abraham wyraził swoje wątpliwości wobec obietnicy, gdyż zarówno Sara jak i on byli już starzy (Rdz 17, 17). Podobnie w Gerarze Abraham nie ufał Bogu, lecz kierował się własną roztropnością ukrywając przed Abimelekiem, że Sara jest jego żoną. Przypomina to sytuację, gdy Abraham przebywał w Egipcie. Na uwagę zasługuje również opowiadanie o pobycie w Gerarze Izaaka (Rdz 26, 1-11). Komentarz do Biblii Poznańskiej wyjaśnia, że być może jest to powtórzenie tego samego zdarzenia błędnie powiązanego z Izaakiem¹⁶. Nie jest to jedyne powtórzenie w Pięcioksięgu¹⁷. Dublety i triplet (Rdz 12, 10-20; 20, 1-18; 26, 1-11) w Pięcioksięgu to nie relacje o faktach, które dwa czy trzy razy miały miejsce, lecz powtórzenia jednego zdarzenia. Niektórzy próbują to tłumaczyć stylem i właściwościami Semitów, którzy lubują się w powtórzeniach. Te powtórzenia mogą być wynikiem długoletniego przechowywania tradycji ustnej, która najlepiej utrwała się przez powtarzanie¹⁸. Użycie tego samego schematu (patriarcha – jego żona – obcy władca) w trzech różnych opowiadaniach sugeruje trzech autorów. Inaczej trudno byłoby wytłumaczyć, dlaczego Abraham powtarza dwa razy ten sam błąd, czemu za drugim razem nie pamięta pierwszego zdarzenia, dlaczego Izaak i Abimelek wydają się nie pamiętać zdarzenia z Abrahamem. We wszystkich trzech opowiadaniach obcy władcy (faraon, Abimelek) wykazują wielkie poczucie sprawiedliwości i odpowiedzialności za obcokrajowców przebywających na ich ziemi. W tych obcych krajach istnieje bojaźń Boża, chociaż patriarchowie myśleli inaczej¹⁹.

¹⁵ H. Witczyk, „*Weź, proszę, twego syna, idź i złóż go w ofierze!*” (Rdz 22, 2). *Biblijny obraz Boga i Abrahama*, w: „*Stworzył Bóg człowieka na swój obraz*”. *Księga pamiątkowa dla Biskupa Profesora Mariana Gołębiewskiego w 65. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2002, s. 443.

¹⁶ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami opracował zespół pod redakcją ks. Michała Petera (Stary Testament), ks. Mariana Wolniewicza (Nowy Testament)*, t. 1, Poznań 1999, s.48.

¹⁷ Por. podwójny opis stworzenia świata (Rdz 1,1-2. 4a; 2 4b-24), opis potopu (Rdz 6-8), podwójne przymierze Boga z Abrahamem (Rdz 15 i 17), podwójne powołanie Mojżesza (Wj 3, 1 – 4, 17; 6, 2-8), podwójne opowiadanie o mannie i przepiórkach (Wj 16; Lb 11), podwójny Dekalog (Wj 20, 1-17; Pwt 5, 6-21), prawo azylu (Wj 21, 13; Lb 35, 11; Pwt 4, 41; 19, 7-13).

¹⁸ *Wstęp historyczno-krytyczny do Pięcioksięgu*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski, Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, oprac. ks. dr Stanisław Łach, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Poznań 1962, s. 51.

¹⁹ J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, Kielce 2002, s. 74.

Dlatego też ważna jest próba, na jaką wystawił Bóg Abrahama na górze Moria²⁰. Abraham udowodnił, że jest posłuszny Bogu, gdyż nie odmówił Mu nawet syna obietnicy i gotów był złożyć go w ofierze całopalnej (Rdz 22, 12)²¹. W wyniku tej ofiary Izaak po raz drugi został podarowany Abrahamowi. Został mu zwrócony, by stać się dziedzicem obietnicy²².

W Nowym Testamencie ofiarowanie Izaaka staje się figurą największego wydarzenia w historii zbawienia, a mianowicie śmierci i zmartwychwstania Jezusa. Dlatego w katechezie szkolnej należy przedstawić wydarzenia na górze Moria. Można tego dokonać już w starszych klasach szkoły podstawowej lub na poziomie gimnazjum.

Ofiara Jezusa ma rangę Ofiary nowego Przymierza. Najwyraźniej prawdę tę ujmuje autor Listu do Hebrajczyków: „Przez wiarę *Abraham*, wystawiony na próbę, ofiarował *Izaaka*, i to jedynego syna składał na ofiarę, on, który otrzymał obietnicę, któremu powiedziane było: *Z Izaaka będzie dla ciebie potomstwo*. Pomyślał bowiem, iż Bóg mocen wskrzesić także umarłych, i dlatego odzyskał go, na podobieństwo śmierci i zmartwychwstania Chrystusa” (Hbr 11, 17-19). Autor Listu trzy razy ekspozuje wiarę Abrahama: najpierw w momencie wyjścia z Mezopotamii (por. Hbr 11, 8-10), następnie w okresie oczekiwania na potomka (por. Hbr 11, 11-12). Wreszcie, w czasie próby osiąga ona rozmiary heroiczne (por. Hbr 11, 17-19). Patriarcha zaufał potędze Boga, który mocen jest „wskrzesić zmarłego”. Wniosek, jaki wyciąga autor Listu, zakłada już chrześcijańskie odczytanie historii biblijnej: Abraham dzięki swej wierze „odzyskał syna”. a wydarzenie to należy rozumieć jako zapowiedź-podobieństwo wskrzeszenia Chrystusa z martwych. Czyn wiary Abrahama w Rdz 22 i czyn wiary Jezusa Chrystusa w ewangelicznych opisach męki polega na tym, że obydwaj są rzeczywiście posłuszni słowu Boga, godzą się na plan Boga i ten plan wypełniają²³. W liturgii godzin umieszczony jest fragment homilii Orygenesa o Ofierze Abra-

²⁰ Talmud mówi o 10 próbach, jakim poddał Bóg Abrahama. Komentatorzy żydowscy ułożyli różne listy wliczające te próby. Należało do nich m.in. odejście Abrahama od rodziny i ziemi rodzinnej, wielki głód w Kanaan, zepsucie moralne w Egipcie, które doprowadziło do uprowadzenia Sary przez urzędników faraona, walki z czterema królami, zaślubienie niewolnicy Hagar, przykazanie obrzezania, porwanie Sary przez Abimeleka, odesłanie Hagar po urodzeniu syna, nakaz odesłania Izmaela, związanie Izaaka jako ofiary na ołtarzu – *Tora. Pardes Lauder. Księga pierwsza. Bereszit. Przekład Pięcioksięgu z języka hebrajskiego opatrzone wyborem komentarzy Rabinów oraz hebrajski tekst komentarza Rasziego z punktacją samogłoskową i Haftary z błogosławieństwami. Opracowanie pod kierownictwem rabina Sacy Pecariaca. Współpraca przy tłumaczeniu Ewa Gordon*, Kraków 2001, s.132; zob. również A. Tronina, *Abraham – ojciec wierzących*, w: *Wiara w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1991, s. 19.

²¹ W tradycji żydowskiej jest mowa o tym, że Abraham miał sto trzydzieści siedem lat, a Izaak trzydzieści siedem, kiedy Bóg wezwał Abrahama do złożenia ofiary z syna. Izaak świadomy tego, co ma się wydarzyć, był szczęśliwy, że spełni się wola Boga – *Tora. Pardes Lauder*, dz. cyt., s. 134.

²² A. Tronina, *Abraham – ojciec wierzących*, art. cyt., s. 18.

²³ H. Witczyk, „*Weź, proszę, twego syna, idź i złóż go w ofierze!*” (Rdz 22, 2), art. cyt., s. 448-449.

hama²⁴. Warto z tym tekstem zapoznać uczniów²⁵.

Do postaci Abrahama nawiązują teksty zarówno ze Starego, jak i Nowego Testamentu. Tradycja biblijna widzi w Abrahamie przede wszystkim przykład człowieka wiary. Jest on posłuszny słowu Bożemu. W Księdze Nehemiasza czytamy takie słowa skierowane do Boga przez lewitów w dniu pokuty i odnowienia przymierza: „Ty, Panie, jesteś tym Bogiem,/ który wybrał Abrama,/ wyprowadziłeś go z Ur Chaldejczyków/ i nadałeś mu imię Abraham./ A gdyś uznał, że serce jego jest Tobie wierne,/ zawarłeś z nim przymierze:/ że ziemię Kananejczyka,/ Hetyty, Amoryty,/ Peryzzyty, Jebusyty i Girgaszyty/ dasz jego potomstwu./ A słowa Twego dotrzymałeś, / albowiem jesteś wierny” (Ne 9, 7-8). W modlitwie tej zwrócono uwagę, że Abraham był wierny Bogu a Bóg obiecał ziemię jego potomkom. Było to istotne dla tych, którzy powrócili z niewoli babilońskiej do Jerozolimy i odbudowywali święte miasto.

O wierności Abrahama jest również mowa w Księdze Mądrości Syracha. Autor natchniony chwali Abrahama: „Abraham, wielki ojciec mnóstwa narodów,/ w chwale nikt mu nie dorównał. (On zachował prawo Najwyższego), wszedł z Nim w przymierze;/ na ciele jego został złożony [znak] przymierza, (a w doświadczeniu okazał się wierny). Dlatego Bóg przysięgą zapewnił go,/ że w jego potomstwie będą błogosławione narody,/ że go rozmnoży jak proch ziemi,/ jak gwiazdy wywyższy jego potomstwo,/ że da mu dziedzictwo/ od morza aż do morza / i od Rzeki aż po krańce ziemi” (Syr 44, 19-21).

Tekst o przymierzu zawartym z Abrahamem nie może być pominięty na lekcjach religii. Temat przymierza Boga zawieranego z poszczególnymi osobami czy z narodem wybranym przygotowuje uczniów do zapoznania się z treścią Nowego Przymierza. W ciągu tych przymierzy jest przymierze z Abrahamem, które związane jest z przyjęciem znaku obrzezania, charakterystycznego dla Izraela. Problematyka obrzezania pojawia się w listach św. Pawła i nie można jej w katechezie całkowicie pominąć. W ramach katechezy biblijnej dobrze byłoby zapoznać uczniów z listem św. Pawła do Galatów. Jest w nim sporo wzmianek autobiograficznych, pozwala-

²⁴ 5. tydzień Okresu Zwykłego, wtorek, II czytanie z Godziny czytań, *Homilia Orygenes, kapłana, do Księgi Rodzaju (Homilia 8, 6. 8. 9), Ofiara Abrahama*. Pełny tekst tej homilii można znaleźć w: Orygenes, *Homilie o Księdze Rodzaju. Homilie o Księdze Wyjścia*, Przekład i przypisy S. Kalinkowski, Wprowadzenie H. Pietras, Kraków 2012, s. 95-104.

²⁵ W szkolnej katechezie biblijnej winniśmy korzystać z komentarzy Ojców Kościoła Wschodu i Zachodu. W wydanym niedawno zbiorze homilii do Księgi Rodzaju Cezarego z Arles zamieszczono następujące m.in. pisma: *O powołaniu błogosławionego Abrahama (s.25-28), O trzyletniej krowie, baranie i kozie oraz o synogarlicy i gołębiczy (s. 28-32), O trzech mężach, którzy ukazali się Abrahamowi (s. 32-37), O Abrahamie i jego synu Izaaku (s. 37-40), O służącym, którego Abraham wysłał do Rebeki (s. 40-45), O poczęciu świętej Rebeki (s. 45-50), O drabinie Jakubowej (s. 50-53), O błogosławionym Jakubie i Labanie (s. 54-58), O Jakubie i jego synu Józefie oraz jego braciach (s. 58-62), O błogosławionym Józefie (s. 62-68), Również o świętym Józefie (s. 68-72), Również o świętym Józefie (s. 72-76), O błogosławionym patriarche Józefie (s. 76-79)*; Cezary z Arles, *Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, przełożył, wstępem opatrzył i opracował A. Żurek, Kraków 2002.

jących lepiej poznać Apostoła narodów. Również warto poznać ten list ze względu na porównanie Starego i Nowego Przymierza²⁶. W liście tym św. Paweł wyraźnie stwierdza: „Jeżeli poddacie się obrzezaniu, Chrystus wam się na nic nie przyda” (Ga 5, 2b). Jednakże dla Abrahama obrzezanie było wyraźnym znakiem wejścia w stan przymierza z Bogiem. Mimo to, św. Paweł przypomina, że Abraham został usprawiedliwiony przed wprowadzeniem obrzezania i przed formalnym zawarciem przymierza z Bogiem, wtedy, gdy uwierzył Bogu, że ten da mu liczne potomstwo²⁷. Św. Paweł wskazuje na Abrahama jako wzór wiary każdego chrześcijanina: „W taki sam sposób *Abraham uwierzył Bogu i to mu poczytano za sprawiedliwość*. Zrozumieście zatem, że ci, którzy polegają na wierze, ci są synami Abrahama. I stąd Pismo widząc, że w przyszłości Bóg na podstawie wiary będzie dawał poganom usprawiedliwienie, już Abrahamowi oznajmiło tę radosną nowinę: *W tobie będą błogosławione wszystkie narody*. I dlatego tylko ci, którzy polegają na wierze, mają uczestnictwo w błogosławieństwie wraz z Abrahamem, który dał posłuch wierze” (Ga 3, 6-9). Cały rozdział 4 Listu św. Pawła do Rzymian poświęcony jest podobnej polemice. Abraham ukazany jest jako wzór wiary dla chrześcijan. Św. Paweł powołuje się na postać Abrahama, aby ukazać biblijny dowód na usprawiedliwienie przez wiarę. Mowa jest o tym, że Abraham został usprawiedliwiony przez wiarę a nie z uczynków. Usprawiedliwienie to dokonało się przed obrzezaniem. Jest to usprawiedliwienie niezależne od Prawa, a dzieje się to wszystko ze względu na tych, którzy wierzą „w Tego, który wskrzesił z martwych Jezusa, Pana naszego. On to *został wydany za nasze grzechy i wskrzeszony z martwych dla naszego usprawiedliwienia*” (Rz 4, 24b-25).

Z wydarzeniem zawarcia przymierza związana jest reakcja Abrahama na wieść o potomku: „Abraham upadłszy na twarz, roześmiał się, pomyślał sobie bowiem: «Czyż człowiekowi stuletniemu może urodzić się syn? Albo czy dziewięćdziesięcioletnia Sara może zostać matką?»”. Do tej reakcji nawiązuje Jezus w rozmowie z Żydami: „Abraham, ojciec wasz, rozradował się z tego, że ujrzał mój dzień - ujrzał [go] i ucieszył się». Na to rzekli do Niego Żydzi: «Pięćdziesięciu lat jeszcze nie masz, a Abrahama widziałeś?» Rzekł do nich Jezus: «Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Zanim Abraham stał się, JA JESTEM»” (J 8, 56-58). Prawdziwym potomkiem Abrahama jest Jezus, zapowiedziany w osobie Izaaka.

Zawarcie przymierza z Abrahamem zakłada przyjazne stosunki między nim a Bogiem. Tradycja prorocka mówi o Abrahamie jako o przyjacielu Boga²⁸. W Księdze Izajasza czytamy: „Ty zaś, Izraelu, Mój sługo, Jakubie, którego wybrałem sobie, potomstwo Abrahama, Mego Przyjaciela” (Iz 41, 8). W przekazie katechezy biblijnej na kanwie historii zbawienia ukazujemy zbawczy dialog Boga z człowiekiem. Abraham jest przykładem człowieka, który ów dialog podejmuje, pozwala Bogu inter-

²⁶ Ga 4, 21-31.

²⁷ Rdz 15, 6.

²⁸ L.R. Moran, *Chrystus w historii zbawienia*, przeł. Z. Ziółkowski, Lublin 1994, s. 80.

weniować w swoim życiu. Ma to zbawcze skutki nie tylko dla niego, ale i dla wielu pokoleń, które wywodzą się od Abrahama. Sprawę potomstwa Abrahama podejmuje św. Paweł w swoich listach.

Z punktu widzenia katechezy biblijnej niezwykle ważny jest fragment z historii Abrahama opowiadający o jego wstawienniczej modlitwie za mieszkańców Sodomy i Gomory. Do tego fragmentu nawiązuje papież Benedykt XVI w jednej ze swych katechez środowych, poświęconych modlitwie²⁹. Ojciec Święty nazywa Abrahama przyjacielem Boga, który otwiera się na rzeczywistość i na potrzebę świata, modli się za tych, którzy mają być ukarani, i prosi o ich ocalenie³⁰. Dzięki tej wstawienniczej postawie Abraham zostaje określony w Rdz 20, 7³¹ mianem proroka³². Prorocy cieszyli się w Izraelu szczególnym doświadczeniem Boga. Jednakże należy przyznać, że i patriarchowie mieli niespotykane z Nim relacje. Według biblijnego przekazu Abraham słyszał głos Boga, który polecił mu opuścić Charan i udać się do Kanaanu (Rdz 12, 1-3) oraz otrzymywał objawienia Boże bądź we śnie, bądź w widzeniu, bądź też w bezpośredniej rozmowie (Rdz 15, 12; 17, 1; 18, 2-3; 22, 2)³³. Na podstawie Rdz 20, 7 możemy przyjąć, że prorok to nie tylko człowiek, który przekazuje słowo Boże, ale to także ten, kto modli się wstawienniczo za innych. W Ewangelii spotykamy ślad, że pobożni Żydzi w czasach Jezusa byli przekonani, że wstawiennictwo Abrahama u Boga jest niezawodne. Przypowieść o bogaczu i Łazarzu (Łk 16, 19-31) odrzuca ten pogląd: Ojciec Abraham nie jest w stanie wydobyć z otchłani tego, kto nie czynił miłosierdzia³⁴.

Wstawienniczą modlitwę Abrahama za mieszkańców Sodomy i Gomory poprzedza tajemnicza wizyta Boga u Abrahama pod dębami Mamre opisana w 18 rozdziale Księgi Rodzaju. Bóg ukazał się Abrahamowi pod postacią trzech aniołów i ponowił obietnicę potomka. Sara przyjęła tę zapowiedź z niedowierzaniem, za co została skarcona (Rdz 18, 11-15). Motyw gościny Boga u Abrahama podejmuje bardzo znana ikona Andrieja Rublowa, zatytułowana „Trójca”. Szkolna katecheza biblijna

²⁹ „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 32 (2011) nr 7, s. 51-54.

³⁰ Tamże, s. 52.

³¹ Tekst ten należy do elohistycznej warstwy literackiej Pięcioksięgu, która powstała w VIII w. przed Chr., gdy prorocy cieszyli się w narodzie wielkim uznaniem – J. St. Synowiec, *Patriarchowie Izraela i ich religia*, Kraków 1995, s. 135.

³² Księgi biblijne przypisują godność proroków wybitnym postaciom z początków Izraela. Oprócz Abrahama prorokiem nazywają Mojżesza (Pwt 18, 15; 34, 10; Oz 12, 14), jego siostrę Miriam (Wj 15, 20) i jego brata Aarona (Wj 7, 1). Na ogół uważa się, że tytuł proroków osoby te otrzymały dopiero od pisarzy biblijnych. Wymienione teksty powstały bowiem w czasie, gdy profetyzm cieszył się w narodzie wybranym wielkim poważaniem, co mogło skłonić wspomnianych autorów biblijnych do przeniesienia cech proroków na wielkie postacie z odległej przeszłości – J. St. Synowiec, *Patriarchowie Izraela i ich religia*, dz. cyt., s. 135-136; tenże, *Prorocy Izraela, ich pisma i nauka*, Kraków 1995, s. 81.

³³ J. St. Synowiec, *Patriarchowie Izraela i ich religia*, dz. cyt., s. 135-136; tenże, *Prorocy Izraela, ich pisma i nauka*, dz. cyt., s. 81.

³⁴ A. Tronina, *Abraham – ojciec wierzących*, art. cyt., s. 20.

odwołująca się do ekumenizmu może ten element wykorzystać w swoim nauczaniu³⁵.

Z historią patriarchy Abrahama związana jest postać tajemniczego króla i kapłana w jednej osobie – Melchizedeka, który jest typem Chrystusa³⁶. W katechezie szkolnej należy zapoznać uczniów, z wydarzeniem opisanym w Księdze Rodzaju, które opowiada o spotkaniu się Abrahama z Melchizedekiem opisaną w 14 rozdziale. Melchizedek wyniósł chleb i wino oraz pobłogosławił Abrahama. Abraham zaś złożył mu dziesięcinę. Omawiając z uczniami ten tekst należy się odnieść do komentarza autora Listu do Hebrajczyków, zawartego w Hbr 7, 1-28³⁷. Z punktu widzenia katechezy szkolnej mającej związek z wychowaniem liturgicznym należy pamiętać, że Melchizedek wymieniany jest w czasie liturgii w I Modlitwie Eucharystycznej³⁸, dlatego uczniowie z pewnością usłyszą to imię³⁹.

3. Postać Izaaka w Biblii

Dzieje Izaaka ukazane są w kontekście dziejów jego ojca Abrahama albo w kontekście dziejów jego syna Jakuba. Samodzielny epizod stanowi opis jego pobytu w Gerarze i zawarcia przymierza z Abimelekiem (Rdz 26). Tak jak inni patriarchowie Izaak doświadczył osobistej relacji z Bogiem. W czasie głodu ukazał mu się Bóg i powiedział, żeby nie szedł do Egiptu, lecz zatrzymał się w kraju, który Bóg mu wskaże: „Zamieszkał w tym kraju, a Ja będę z tobą, będę ci błogosławił. Bo tobie i twemu potomstwu oddaję wszystkie te ziemie i dotrzymam przysięgi, którą dałem twojemu ojcu, Abrahamowi, że rozmnożę potomstwo twe jak gwiazdy na niebie oraz dam twojemu potomstwu wszystkie te ziemie. Wszystkie ludy ziemi będą sobie życzyć szczęścia [takiego, jakie jest udziałem] twego potomstwa, dlatego że Abraham był mi posłuszny – przestrzegał tego, co mu poleciłem: moich nakazów, praw i poleceń” (Rdz 26, 3-5). Izaak zamieszkał wtedy w Gerarze. Innym razem, pewnej nocy w Beer-Szebie ukazał mu się Pan i rzekł: „Ja jestem Bogiem twego ojca, Abrahama.

³⁵ W katechezie możemy ułatwiać uczniom kontakt z ikonami, które są wyrazem tradycji Kościołów prawosławnych. Ikona Trójcy Rublowa wprost nawiązuje do biblijnego wydarzenia i można z nią zapoznać uczniów podczas zajęć w szkole, jak i podczas katechezy parafialnej. Korzystanie z przekazu ikonograficznego było już proponowane w przypadku omawiania perykopy o Przemienieniu Pańskim – zob. B. Stypułkowska, *Perykopa o Przemienieniu Pańskim w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXIV (2006), s. 180-184.

³⁶ Przypis do Rdz 14, 18 w BT.

³⁷ Wprowadzenie i wyjaśnienie tego tekstu podaje zob.: A. Tronina, *Do Hebrajczyków. Słowo zachęty na dni ostatnie*, Częstochowa 1998, s. 96-107; *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. List do Hebrajczyków*, tłum., wstęp i komentarz A. Paciorek, Lublin 1998, s. 73-84..

³⁸ *Mszal z czytaniem. Niedziele, uroczystości, święta, dni powszednie*, Katowice 1993, s. 672.

³⁹ Na temat innych starotestamentowych typów Eucharystii w katechezie zob.: B. Stypułkowska, *Przygotowanie do Mszy świętej w ramach katechezy biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 35-36 (2007-2008), s. 182.

Nie lękaj się, bo Ja będę z tobą. I będę ci błogosławił, rozmnażając twoje potomstwo przez wzgląd na Abrahama, który Mi służył” (Rdz 26, 24).

W katechezie szkolnej należy za przykładem przekazu biblijnego ukazać postać Izaaka w kontekście Abrahama (ofiara Izaaka) oraz Jakuba (błogosławieństwo należne pierworodnemu). Nie ma wystarczającego materiału na to, by zaprezentować osobę Izaaka w odrębnej jednostce lekcyjnej.

4. Dzieje Jakuba

Dziejom Jakuba Księga Rodzaju poświęca sporo miejsca. Najpierw ukazuje Jakuba w relacji do starszego brata Ezawa (Rdz 25, 19-34; 27, 1-45), potem ukazuje jego wędrówkę do Charanu (Rdz 27, 46 – 29, 1) i przedstawia jego losy w Charanie: małżeństwo z córkami Labana (Rdz 29, 1 – 30, 24) i jego służbę u Labana i wzbogacenie się Jakuba (Rdz 30, 25-43) oraz jego powrót do Kanaanu (Rdz 31, 1 – 33, 18) i pobyt w Kanaanie (Rdz 35, 1-29). Dzieje Jakuba w Biblii przedstawione są bardzo plastycznie. Jak każdy z patriarchów i Jakub miał swoje ważne spotkania z Bogiem. Do pierwszego spotkania doszło w drodze do Charanu. Jakub we śnie ujrzał drabinę sięgającą nieba oraz aniołów Bożych, którzy schodzili i wchodzili po niej. Bóg wypowiedział wówczas słowa błogosławieństwa skierowane do Jakuba. Jakub przejęty tym wydarzeniem, gdy się zbudził postawił stellę i nadał temu miejscu nazwę Betel (Rdz 28, 10-22). W drodze powrotnej z Charanu doszło do tajemniczego spotkania z aniołem, który z nim walczył. Jakub otrzymał wówczas od Boga nowe imię – Izrael (Rdz 32, 25-33). Postać Jakuba na katechezie nie może zostać pominięta ze względu na jego synów, którzy dali początek dwunastu pokoleniom Izraela oraz ze względu na ich osiedlenie się w Egipcie podczas głodu. Ten wątek związany jest z Józefem, umiłowanym synem Jakuba, którego bracia z zazdrości sprzedali w niewolę kupcom jadącym do Egiptu. W korelacji z lekcjami z języka polskiego, zachęcając uczniów do czytelnictwa literatury pięknej, można uczniom polecić pozycję Tomasza Manna opisującą w sposób niezwykle barwny dzieje interesujących nas patriarchów⁴⁰.

5. Józef egipski

Barwne dzieje Józefa opisane w Księdze Rodzaju⁴¹ sprzyjają narracji katechetycznej. Problem konfliktów między rodzeństwem, sprawa przebaczenia i wyprowadzenie przez Boga dobra ze złej sytuacji może być podjęte w nauce szkolnej. Józef jest typem Chrystusa. Choć został źle potraktowany przez swoich braci i niespra-

⁴⁰ T. Mann, *Józef i jego bracia*, Tom pierwszy: *Historie Jakubowe*, s. 41-269, *Młody Józef*, s. 273-460, tłum. E. Sicińska, Tom drugi: *Józef w Egipcie*, tłum. E. Sicińska, M. Traczewska, Tom trzeci: *Józef Żywiciel*, tłum. M. Traczewska, Warszawa 1988.

⁴¹ Rdz 37-50.

wiedliwie wtrącony do więzienia, nie pragnął zemsty. Przebaczył braciom i uratował ich przed klęską głodu. Podobnie Jezus przebaczył tym, którzy Go źle traktowali⁴² i stał się błogosławieństwem dla wszystkich.

6. Pozostali synowie Jakuba

Synów Jakuba było dwunastu. Pismo Święte kilkakrotnie wymienia ich imiona⁴³, jednak nie zajmuje się nimi szczegółowo. Oprócz dziejów Józefa nie mamy w Biblii opisów losów pozostałych braci. Wszyscy oni jednak byli potomkami obietnicy i począwszy od Księgi Wyjścia oni i ich potomkowie traktowani są jako naród wybrany. W katechezie biblijnej warto zwrócić uwagę na błogosławieństwo Jakuba⁴⁴ dane swoim synom ze szczególnym uwzględnieniem Judy⁴⁵. W błogosławieństwie tym zawarte jest proroctwo dotyczące przyszłego Mesjasza.

7. Elementy biblijne odnoszące się do patriarchów w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*

Na poziomie gimnazjalnym w *Podstawie programowej katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*⁴⁶ wśród zadań nauczyciela religii znajdujemy zapis o wprowadzeniu w podstawowe pojęcia nauki o Biblii, o języku i historii zbawienia⁴⁷. W treściach – wymaganiach szczegółowych wśród wiadomości ucznia widnieje zapis: „Gatunki literackie w Biblii. Języki biblijne i księgi w nich napisane. Natchnienie biblijne. Główne wydarzenia i postaci starotestamentalnej historii zbawienia. Orędzie poszczególnych Ewangelii”⁴⁸. Szczegółowo rozpisano cele, jakie osiągnie uczeń. Wśród celów znajdują się: uczeń przedstawia podstawowe wydarzenia należące do starotestamentalnej historii zbawienia w porządku chronologicznym (patriarchowie, wędrówka do Ziemi Obiecanej, epoka sędziów, pierwsi królowie, podzielone królestwo, niewola babilońska, powstanie machabejskie, sytuacja Izraela przed narodzeniem Chrystusa); prezentuje najważniejsze wydarzenia życia wybranych postaci starotestamentalnych: patriarchów, Mojżesza, Jozuego, Samuela, Saula, Dawida, Salomona, braci machabejskich, wybranych proroków. To jest jedyne miejsce w *Podstawie programowej katechezy*, w którym wymienieni są patriarchowie.

⁴² F. Blankenbaker, *Przewodnik dla młodych odkrywców Biblii*, oprac. wersji polskiej W. Chrostowski, Warszawa 1998, s. 34.

⁴³ Rdz 35, 23-26, 46, 8-24; Wj 1, 1-4.

⁴⁴ Rdz 49, 1-28.

⁴⁵ Rdz 49, 8-12.

⁴⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010.

⁴⁷ Tamże, s. 53.

⁴⁸ Tamże.